

Litteratur og Kritik.

Dietrich Schäfer: Geschichte von Dänemark. Vierter Band. Von der Vertreibung Christians II. (1523) bis zum Tode Christians III. (1559). (O. m. T.: Geschichte der europäischen Staaten, herausg. von A. H. L. Heeren, F. A. Ukert u. W. v. Giesebrecht. 55. Lief., 2. Abth.) Gotha, F. A. Perthes, 1893. (XX + 496 SS.)

Lige et halvt Aarhundrede efter at 3. Bind af F. C. Dahlmanns bekendte „Geschichte von Dänemark“ udkom, fremtræder denne Fortsættelse af Dahlmanns Værk ved Prof. D. Schäfer i Tübingen. Dette halve Aarhundrede har jo imidlertid været rigt paa Begivenheder baade i politisk og i literær Henseende. Medens Dahlmann selv tog fremragende Del baade i Striden mellem Dansk og Tysk og i de tyske Enhedsbestræbelser, have først efter hans Død disse Bestræbelser fundet en Afslutning ved det store tyske Riges Dannelse, og selv om man ikke ubetinget fra dansk Side kan godkende Prof. Schäfers Ytring, at ogsaa den Afslutning af Kampene mellem Dansk og Tysk, som har fundet Sted, „maa gælde som en definitiv“, saalænge der endnu i det nordlige Slesvig maa føres en sejt og udholdende Kamp for Bevarelsen af den danske Nationalitet, saa maa det paa den anden Side dog indrømmes, at Ophøret af de store politiske Kampe gør det muligt, ogsaa fra dansk Side, at betragte Fortidens Begivenheder med større Ro, end det var muligt for de Forfattere, der selv stode midt i Stridens Hede. Med Hensyn til Prof. Schäfers Opfattelse af det nationale Spørgsmaals nuværende Stilling henvises forøvrigt til de Anmeldelser af Værket, der i Efteraaret 1893 fandtes fra kyndige Hænder i alle betydeligere danske Dag-

blade, samt til Prof. Dr. Tr. Lunds Sendebrev til Prof. Schäfer og den derved fremkaldte Diskussion, under hvilken Prof. Schäfer i en kort Replik i „Berlingske Tidende“ søgte at tage noget af Brodden bort fra sin Ytring ved den Bemærkning, at han ved „definitiv“ ikke har villet udtrykke nogen Mening om Varigheden af den ved Wienerfreden skabte Stilling, og at han ikke tager nogen dansk Patriot det ilde op, naar denne haaber og stoler paa Tilbagevindingen af Ejdergrænsen, men at han ganske vist ogsaa for sit Folk hævder Retten til at holde fast ved, hvad det besidder, en Bemærkning, der for øvrigt nærmest tyder paa Ubekendtskab hos Forf. angaaende det danske Folks Ønsker; disse ere mere beskedne.¹⁾

Ogsaa i videnskabelig Henseende have de forløbne 50 Aar været af stor Betydning, ikke mindst m. H. t. det af Forf. behandlede Tidsrum. Fra tysk Side foreligger bl. a. Waitz's store Værk om Lybeck under Jürgen Wullenwever, fra dansk Side største Delen af Allens og Paludan-Müllers betydningsfulde Virksomhed, hvortil slutter sig en Række større og mindre danske eller norske Monografier og Tidsskriftafhandlinger, samt et ikke ubetydeligt trykt Aktstykkemateriale.

Af dette store Materiale er der ikke ret meget, der har undgaaet Forf.'s Opmærksomhed, ligesom han ogsaa har kunnet supplere det ved enkelte Bidrag fra tyske Arkiver, navnlig Hansestædernes. Man maa imidlertid ikke tro, at det navnlig er disse nye Oplysninger fra Arkiver, der give Forf.'s Arbejds dets Betydning. Denne ligger netop i, at Forf., som man kunde vente det af en Historiker af Prof. Schäfers Rang, har forstaaet at benytte det foreliggende trykte Materiale med stor Selvstændighed, efter en fast Plan, fra bestemte Synspunkter. Det er derved lykkedes ham at fuldføre et Værk, der ved sin skarpe Kritik, sin heldige Ordning af det mangesidede og rigelige Stof, ved sit i det hele livlige, klare og koncise Sprog har ikke ringe Interesse ogsaa for danske Læsere, der ikke

¹⁾ Tr. Lund, Om Kulturhistorie, et Brev til Prof. Dr. D. Schäfer i Tübingen, Kbh. 1894; jfr. „Politiken“ 10. Jan. 1894; „Berlingske Tidende“ 12. og 16. Febr. 1894.

mindst ægges, snart til Eftertanke og Indrømmelse, snart til Indsigelse, ved at se dette ogsaa i national Henseende saa interessante Tidsrum af deres Lands Historie behandlet fra tysk Side. Man har saa uendelig godt af en Gang ogsaa at se sit Lands Historie behandlet af fremmede Hænder.

Sit Standpunkt i national Henseende betegner Forf. i sit Forord saaledes, at han „in dem nationalen Widerstreit der Meinungen“ har stræbt efter en rolig, en historisk Dom, uden dog at opgive sit tyske Standpunkt, og han udtaler, at man ikke vil nægte ham dette. I det hele og store tror Anm. heller ikke, at man vil kunne nægte dette, selv om jeg senere skal komme tilbage til et Par Punkter, hvor jeg i denne Henseende ikke er fuldstændig enig med Forf. I mange Henseender har Forf. ogsaa haft gode Forudsætninger til netop at fortsætte Dahlmann's Værk. Ved Slægtskabsbaand knyttet til en tidligere i København bosat tysk Familie har Forf. flere Gange haft Lejlighed til at besøge Danmark. Han har ikke nøjedes med den bekendte Turisttur, hvortil efter hans egen Ytring Tyskernes Kendskab til Danmark ofte indskrænker sig; han har gjort Rejser omkring i Norden; han har brugt sine Øjne godt og har i mange Henseender vundet Interesse for Land og Folk, derom vidner hans Værk paa mange Steder. Ved betydelige Arbejder til Hansestædernes Historie og som Udgiver af den store Samling af Hanserecesser har han faaet Indsigt i mange Forhold, der er kommet hans Værk til Gode. Men ganske vist mærker man ogsaa „det tyske Standpunkt“, saaledes som dette har udviklet sig i det nyskabte tyske Rige med en stærkt udpræget Statsidé og en vis realistisk Konservatismes store Respekt for de vundne Resultater og en vis Foragt for en Historieskrivning efter stuelærde Teorier.

Ifølge hele sit Standpunkt maa Forf. paa mange Punkter komme til at træde i Opposition til flere af sine Forgængere blandt danske Historikere, saaledes baade til Paludan-Müllers stærkt udprægede nationale Konservatisme og især til Allens nok saa stærkt udprægede nationale Liberalisme, hvormeget han end anerkender disse Forfatteres store Betydning. Allen kalder han saaledes i en tidligere Afhandling en Mand, der utvivl-

somt horer til de grundigste og skarpsindigste nyere Forskere, ikke blot i Danmark, men i Europa, og lignende Ytringer forekomme i det her anmeldte Værk. Mere kan man ganske vist ikke forlange, og dog er Forf.s Værk paa mange Punkter blevet et Slags Modskrift til Allens Værk.

Da Forf. begynder, hvor Dahlmann ender, med den Dag, da Christian II forlod Københavns Rhed, har han desværre ikke faaet Lejlighed til at give en udførligere Skildring af det foregaaende Forhold mellem Christian II og Hertug Frederik. At hans Sympati er paa Frederik I's Side, er dog tydeligt nok; han betragter dennes Indgriben mod Brodersønnen væsentlig som Nødværge. Medens Allen med en næsten sygelig Emfindtlighed er tilbøjelig til at se Træskhed og Underfundighed omtrent ved hvert et Skridt, Frederik I foretager sig, har Prof. Schäfer til Gengæld desto mere aabent Blik for det springende, urolige, egenmægtige i Christian II's Færd. Af en stor Statsmand, der ikke blot forstaar at give politiske Kræfter deres Retning, men ogsaa at afveje og maale deres Betydning, var der lidet eller intet hos Christian II, ytrer Forf.; han havde selv den største Skyld i, at han blev styrtet; hans Villen stod ikke i Forhold til hans Kunnen; den første Herskerpligt, at styre sig selv, kendte han ikke. Heri er jo en stor Sandhed, især naar man væsentlig dømmer efter de vundne Resultater, det kan ingen nægte; Anm. kan m. H. t. dette Spørgsmaal bl. a. henvise til sine Artikler om denne Konge i „Biografisk Lexikon“ og i „Salmonsens store illustrerede Konversationslexikon for Norden“. I meget anser jeg Prof. Schäfers Opfattelse for mere historisk korrekt end Allens, baade hvor der er Tale om Christian II og om hele Frederik I's Regering.

Men alligevel har Forf. ikke undgaaet at støde mod et lignende Skær som Allen. Har dennes stærkt udprægede Nationalfølelse og liberal-demokratiske Forkærlighed for de lavere Stænder og Foragt for de højere, saaledes som dette ofte viste sig i Fyrrerne, ladet ham kaste Kærlighedens Slør over adskilligt i Christians II's Handlinger og Stræben, saa have aabenbart andre Tendenser hos Forf. fordunklet hans Blik for det betydningsfulde i Christian II's Person; thi at

have haft Blik for og at have villet noget, som selv de nærmeste Efterfølgere og langt senere Tider atter have maattet optage, det er dog ogsaa noget. Dette forklarer atter, at der i Christian II's Person var Egenskaber, der kunde knytte, ikke blot, som Forf. et Sted ytrer (S. 44, Anm.), „næsten uden Undtagelse problematiske Naturer“ til ham, men ogsaa adskillige hæderlige Mænd, der trofast fulgte ham i Landflygtigheden eller senere sluttede sig til ham, Mænd som hans Kanslere Klaus Pedersen og Mester Gotskalk Eriksen Rosenkrantz, Hans Mikkelsen fra Malmø, Kristiern Pedersen o. a.

Ogsaa overfor Henrik Gjø gør denne Stemning hos Forf. sig gældende. Forf. giver en overordentlig interessant og dygtig Skildring af Københavns Belejring 1523; der er heri mange interessante Bemærkninger, og Bekendtskabet med lybske Arkiver er her kommet Forf. til Gode. At Pengeforlegenheden i Belejringshæren i Virkeligheden var nok saa stor som indenfor Byens Volde, søger Forf. at godtgøre, og han synes derfor at mene, at Byen kunde have holdt sig længere, hvis Modet ikke havde svigtet Befalingsmændene og disse ikke havde søgt at sikre sig selv. At der henimod Belejrings Slutning viser sig nogen Vaklen hos H. Gjø, kan ikke nægtes. Men ser man hen til hans hæderlige Fortid som Kriger, at han holder Staden til Kong Christians Haand langt ud over den forventede Tid, at han netop ikke straks ved Overgivelsen gaar over til Kong Frederik, men betinger sig fri Bortmarsch med sine Folk, under sit Ophold i Udlandet søger at samle en Hær for Kong Christian og først benytter den Ret til at vende tilbage til Danmark, som Kapitulationen indeholdt, efter at det i Udlandet ikke er lykkedes ham at komme ud over de pekuniære Vanskeligheder, hvori han var stedt, — saa synes det dog, at han under disse Forhold har handlet hæderligere end de fleste af sine Standsfæller, der som oftest under langt mindre bydende Forhold straks sluttede sig til den nye Regering. At Henrik Gjø's Formuesomstændigheder efter Belejringen vare fuldstændig ruinerede, det er sikkert, og at denne Ruin for største Delen skyldtes Belejringen, tror jeg ikke kan nægtes. Efter en Beretning, der stammer fra

hans Broder Mogens Gjø og fra Johan Rantzau som Underhandlere ved Københavns Overgivelse, skyldte han Rytterne i København 6—7000 Gylden og skulde af Borgerne i København have laant 17—18000 Mark Dansk til Knægtenes Lønning¹⁾. At betvivle Rigtigheden af denne Beretning i dens Hovedtræk synes der ingen Grund til. Den modbevises ingenlunde ved de endnu bevarede spredte Kvitteringer, hvorefter der under Belejringen, især i Begyndelsen, er udbetalt Lønning til Rytterne, heller ikke ved den af Forf. (S. 39) anførte Ytring af Obersten for Landsknægtene i København, Jørgen Homut, der deltog i Underhandlingerne, at der i København var „rige Knægte og fattige Borgere“, og at Henrik Gjø i 8 Maaneder havde udbetalt Knægtene 33000 Gylden maanedlig, ligesom man ogsaa andenstedsfra erfarer, at Henrik Gjø har gjort Laan hos Borgerne²⁾. Under disse Omstændigheder synes der mig ikke at være Grund til at betvivle, at H. Gjø under Belejringen har paadraget sig store pekuniære Vanskeligheder, og at Huitfeldts Beretning om, at han af den Grund maatte afhænde sin Fædrenegaard Gisselfeld, ikke kan forkastes. At Allens Bevis for, at denne Pantsættelse maa have fundet Sted før 1523, ikke holder Stik, har jeg andensteds søgt at godtgøre³⁾; det rette Tidspunkt er netop, som Huitfeld angiver, 1524, før Bortmarschen til Udlandet. Om man end kan se at H. Gjø allerede inden Christian II's Forjagelse har solgt noget Gods, tør man deraf ikke med Allen slutte, at hans egen Ødselhed har været Hovedgrunden til hans slette For-

¹⁾ Allen, IV, 2. 176 med Ann. 97 (Gen. Archiv, caps. XXXIX, 1, Mog. Gjø og Joh. Rantzau til Frederik I, im veltlager vor Kopenh., 21. Nov.; Uddrag i Allens Saml., kgl. Bibl.).

²⁾ Københavns Diplomatarium I. 343.

³⁾ A. Heise, Familien Rosenkrantz's Historie II, Kbh. 1882, S. 138 ff. — Dette Skrift synes Forf. lige saa lidt at have kendt som Møllerups Biile-Eitens Hist. I. Ifølge Behandlingsmaaden findes der i begge Skrifter ikke saa faa Bidrag til Tidens almindelige Historie. — Om Henrik Gjø's Godssalg jfr. ogsaa: Rasmussen, Optegnelser om Gisselfeld, Næstved 1868, S. 38 ff.

muesomstændigheder. — Henrik Gjø har ofret mere for Christian II's Sag end de fleste andre, og inden man fælder en allfor stræng Dom over, at han søgte at faa nogen Skadeserstatning ved Hjælp af de meget omtalte 6 Skibe, som Christian II havde sendt København til Hjælp i Nov. Maaned, og søgte at holde sig en Udvej aaben til atter efter en Tids Forløb at kunne vende tilbage og udsone sig med Frederik I, maa man vel huske paa, at under det nordiske Valgkongedømme var Stats- og Fyrsteideen endnu ikke stærkt udviklet; Adelsmanden tjente sin Herre, saa længe hans Ridderære fordrede det, men naar han, frivilligt eller nødtvungent, havde skiftet Herre, tjente han den nye Herre paa samme Vis. Det var først gennem denne Tids Kampe, at den nordiske Adelsmand skulde lære at bøje sig for Fyrsten som Statsideens Bærer.

At gennemgaa Forf.'s Skrift i det enkelte, paa ethvert Punkt at undersøge, om han eller hans Forgængere have Ret i deres Fremstilling, kan der selvfølgelig ikke være Tale om i en Anmeldelse som denne; her maa det være nok at fremhæve enkelte Punkter. Stor Selvstændighed er der saaledes i Behandlingen af Malmømodet Sept. 1524 mellem Frederik I og Gustav Vasa, i Skildringen af Søren Norbys Opstand i Skaane, Lybecks Forhold til Gulland o. Ign.¹⁾ Forf., der i sin Fremstilling paa disse Punkter væsentlig støtter sig til lybske, Allen ukendte Arkivkilder, ytrer Ønsket om en ny

¹⁾ S. 62–63 henleder Forf. Opmærksomheden paa Formen „Bunketofte Lund“ som rigtigere end Huitfeldts „Brunketofte“. Da jeg i to Forf. ukendte Skrifter (Fam. Rosenkr.'s Hist. II, 164 og Oversættelsen af Skibbykrøniken S. 107) omtr. af samme Grunde som Forf. er kommen til samme Resultat, har hans Bemærkning selvfølgelig interesseret mig. Paa min Foranledning optoges Navnet „Bunketofte“ ogsaa i „Salmonsens Ill. Konversationslexikon“; men naar jeg havde ventet, at denne gaadefulde Lokalitet nu endelig skulde blive genfundet og stedfæstet, er dette desværre ikke fuldt lykkedes; i alt Fald findes endnu ingen Angivelse af Len, Sogn eller Herred, eller om Lokaliteten overhovedet endnu er til.

Undersøgelse af Lybecks Forhold til disse Begivenheder og vel i det hele af Hansestædernes Forhold til Norden paa denne Tid, naar den store Udgave af Hanserecesserne foreligger. Ann. kan fuldstændig slutte sig til dette Ønske. Ogsaa for en nordisk Historieskriver vil der være Anledning til, naar det store Materiale er fremlagt, at underkaste den traditionelle Opfattelse af Hansestædernes Forhold til Danmark, maaske til hele Norden, en kritisk Provelse. Det vil blive en stor, men lønnende Opgave. Man vil jo gerne give Hansestæderne Hovedskylden for de danske Købstæders ringe Udvikling i Middelalderen. At Hansestæderne ved Kapitalens Overvægt og de Særrettigheder, som de opnaaede, virkede hæmmende for Handelens Udvikling, vil næppe nogen kunne nægte. Ogsaa Prof. Schäfer ser (S. 409) Hovedgrunden heri, men fremhæver tillige, at det var en Naturnødvendighed paa Grund af geografiske og lignende Forhold. Ann. er tilbøjelig til at gøre Skridtet helt ud: Hovedgrunden til den ringe Udvikling laa i det hele taget til syvende og sidst i Landets ringe geografiske Udstrækning og de enkelte Stæders ringe Opland. Kun paa enkelte Steder, som i København og Malmø, var der gunstige Betingelser for en større Handels Udvikling; her ser man derfor ogsaa, selv før 1536, en kraftigere Handelsstand i Færd med at fremstaa (Hans Mikkelsen, Hans Bogbinder, Jørgen Kock o. m. fl.). Denne Udvikling blev paa disse enkelte Steder hæmmet ved den store Konkurrence med de rigere Hansestæder; derfor ser man ogsaa efter 1536 disse enkelte Stæder, især København, hæve sig, men ogsaa kun disse. For de øvrige Stæders Vedkommende mærker man ingen nævneværdig Fremgang i den følgende Tid. „Ved Slutningen af Middelalderen“, ytrer Prof. Schäfer, „var i Danmark, skarpere end i Tyskland, Handel og Haandværk (Gewerb) koncentreret i Stæderne.“ Hvorvidt Baandet var strammere i Danmark end i Tyskland, skal jeg lade være usagt; men forøvrigt indeholder Bemærkningen vistnok en stor Sandhed, navnlig med Hensyn til Handelsforholdene. Ved kunstige Midler, ved Privilegier og Lavsindretninger, ved store Sikkerhedsbelter om Stæderne, ved unaturlige, for den

lavere Landbostand trykkende Forbud mod Landhandel søgte man baade før og efter 1536 at hæve Stædernes Betydning; men lige lidt hjalp det, smaa og ubetydelige vedblev de at være, naar København undtages. Det er først i den sidste Halvdel af dette Aarhundrede, at enkelte Købstæder paa Grund af heldige Forhold for Handel (Odense, de østjydske Købstæder, Flensborg o. s. v.) have hævet sig til en nævneværdig Betydning. Prof. Schäfers korte Bemærkning er af særlig Interesse paa en Tid, da Udtryk som „Agrarer“, „Stores“, „Antistores“ etc. flyve en om Ørene.

Interessant er ligeledes Prof. Schäfers Skildring af Wullenwevers Politik. Med Styrke fremhæves det dumdristige, næsten „frevelhafte“ i hans Politik, hans Brud med Lybecks traditionelle Færd, hvorved han skaber Staden Fjender paa een Gang i Tyskland og i Norden, saa at ogsaa Sverige rejser sig mod Lybeck, medens dettes tidligere Politik netop har vundet sine store Fordele ved at vedligeholde Spliden i Norden; hans Mangel paa virkelig politisk Indsigt fremhæves o. s. v. Ja, saa lidt har Forf. tilovers for denne fremstormende, i hans Øjne næsten forbryderske Færd, at til sidst (S. 329), da Wullenwever under sit langvarige Fangenskab vaander sig under Bøddelknægtenes gentagne Tortur, da man ved de forfærdeligste Pinsler aftvinger ham Tilstaaelser om Forbrydelser, han aldrig har begaaet, og tilsidst henretter „Giganten“, som en lybsk Brevskriver kalder ham, — ja, saa samler Forf.'s konservative Harmen over denne Mands „Neuerungen“ sig i følgende Ord: „Hans Endeligt, der formelt ikke er til at retfærdiggøre, var dog ikke upassende (unangemessen) i Forhold til det Ansvar, han forvovent havde paataget sig. For den, der har begyndt noget saa stort, kan dog Livet kun være en ringe Indsats.“ Vi danske have ingen Grund til at nære særlig milde Følelser overfor denne Mand; for at fremme Lybecks Magt og sine egne Planer blandede han sig i vore indre Forhold og bragte Forvirring og Ødelæggelse med sig. Men der er et tragisk Skær over denne Mand, der legede med Sceptre og Kroner, der vilde bringe Lybeck Herredømmet over 3 Kongeriger, „ligesom Venedig herskede over syv“, og som

uden at se det eller maaske kunne se det, førte en Kamp for det umulige.

Kun med Kugler og Krudt (mit Pulver und Blei), ytrer Prof. Schäfer i et andet Arbejde¹⁾, vilde Hansestæderne have kunnet hævde deres Stilling under de nye Statsforhold i Europa i det 16. Aarhundrede. Deres Tilbagegang var en europæisk, en historisk Nødvendighed. — Hvad enten Wullenwever havde været til eller ikke, var Tilbagegangen indtraadt; den var dels — saaledes som Prof. Schäfer fremhæver — en Følge af de nye Statsforhold i Europa, af stærkere Kongemagter i Norden og i England, men først og fremmest, som tidligere Historikere (f. Eks. Waitz og Paludan-Müller) have fremhævet, af de fuldstændig forandrede Handelsforhold, der gjorde det til en Umulighed at holde de rigere, vesterlandske Handelsfolk, især efterhaanden som Verdenshandelen kom i deres Hænder, ude fra Østersøen. „Mit Pulver und Blei“ søgte netop Wullenwever at skrue Udviklingens Gang tilbage. Han, den fremstormende Fremskridtes Mand, havde ikke Blik for, at han ved at ville fastholde Lybecks Overmagt i Østersøen, til Trods for sine revolutionære Midler alligevel kæmpede for et reaktionært Maal, mod Udviklingens Gang, og han blev derved tillige et advarende Eksempel paa, at ikke alt i denne Verden lader sig udrette „mit Pulver und Blei“. Alt dette kaster, i det mindste for mig, langt mere end hans forfærdelige Endeligt et tragisk Skær over Jürgen Wullenwevers Skæbne, og hellere end med Prof. Schäfers Ord vilde jeg derfor slutte med Waitz's langt mildere Dom: „Theilnahme, fast Mitleiden, aber keine Bewunderung flösst Jürgen Wullenwever ein“.

Medens Anm. ellers ingenlunde har Grund til at være misfornøjet med den Behandling, hans literære Virksomhed har mødt fra Forf.'s Side, saa er der dog en ikke ubetydelig Divergens mellem os, naar Talen falder paa de store Be-

¹⁾ Artiklen „Hansen“ i „Handwörterbuch der Staatswissenschaften, herausg. von Conrad (m. fl.)“, IV, 389. (Jeg skylder Prof. S. selv Tak for Kendskabet til denne interessante Artikel.)

givenheder 1536 og deres Følger. Medens Forf. ellers kun i Anledning af et Par ubetydelige Punkter polemiserer mod Anm. i et Par Anmærkninger¹⁾, viser Forf. her Anm. den

¹⁾ Uenighederne ere her ikke store; jeg behandler dem derfor her i en Anmærkning. — S. 208, Note 1 er Uoverensstemmelsen nærmest sproglig. Anm. har ikke, og vistnok heller ikke Allen, forstaaet Utenhofens Ytringer om Chr. III saaledes, at denne skulde mangle „Aandsevner“, være daarlig begavet i aandelig Henseende. „Evner“ er nemlig ikke helt synonymt med „Gaben“ (kort efter: „Geistesgaben“). Der kan herved sigtes til Chr. III's formentlig større eller mindre Skikkethed til at blive Hersker. — S. 182 har Forf. næppe taget tilbørligt Hensyn til de vanskelige Kommunikationsforhold i de norske Fjeldegne i det 16. Aarh. ved Vintertid, naar tilmed Forbindelsen til Søs var usikker. Det søndenfjeldske Raads i Oslo 27. Nov. 1531 skrevne vigtige Brev naaede saaledes først Eske Bille i Bergen den 11. Febr. 32 (Dipl. Norv. XII, Nr. 495). At Brevene af 24. Jan. 1532, hvori der fra Oslo gives Chr. II Underretning om Mogens Gyldenstjernes Undsætning, først naa Kongen i Uddevalla c. 20. Febr., bliver da mindre forunderligt; at Brevene først have naaet ham omtr. denne Dag, slutter jeg af, at Kongen i Brevet til Erkebisp Olaf af 19. Febr. (Dipl. Norv. VIII, Nr. 674) endnu ikke med et eneste Ord taler herom og i Brevet netop gaar ud fra, at han vil blive i Vigen en Tidlang og siden begive sig mod Fjenderne (Svenskerne osv.) igen, men 21. Febr. fra Uddevalla (Oddevald) (Dipl. Norv. VIII, 675) svarer Hans Reff paa Brevet af 24. Januar, at han nu straks agter at give sig til Oslo med et Tal Folk. Kongens Tilbagekomst til Oslo har jeg derpaa sat til omtr. 10. Marts, det den Gang (1877) tidligste Spor af hans Nærværelse i Oslo (Dipl. Norv. VIII, 676). Det var i den strengeste Vintertid; Fjeldvejene vare dækkede af Sne; fra dansk og svensk Side udtales ogsaa udtrykkelig stor Frygt for at komme til at drage (med Ryttere) til disse Egne („Chr. II i Norge“ S. 34). Under disse Forhold var Kongens Tilbagetog til Oslo maaske ikke saa langsomt endda. Desværre havde jeg — ligesom alle senere hidtil — overset et Brev i Thyselii Handl. rör. Sver. Hist. II, 26—27 (nu, c. 1889, anført i 2den Række af Regesta Dipl. Dan., ogsaa 1883 meddelt i Gustav I's Registranter VIII, 361), udstedt i Oslo 3. Marts af Kongens Ledsagere fra Konghelle-Toget (Gustav Trolle osv.), hvilket gør det sandsynligt, at Kongen selv allerede inden denne Dag kan være indtruffen med sine Tropper til Oslo. Blandt Brevudstederne

Ære at polemisere med ham i selve Teksten. Ann. nodes derved til at gaa noget nærmere ind paa Sagen, især da denne har en ikke ringe baade historisk og national Betydning.

At Forf. ifølge hele sin Tankeretning maå sympatisere med Begivenhederne i 1536, følger af sig selv. Her bliver netop Statsideen stærkt fremtrædende; det var gennem Grevefejdens Kampe, at det lykkedes Chr. III at trænge Adelenes Selvraadighed tilbage, at gennemføre en fastere Regeringsform og helt at knække den katolske Kirkes store Indflydelse. Men ogsaa Maaden, hvorpaa det skete, har Forf.'s fulde Sympati. Man har i nyere Tider, ytrer Forf. (S. 336), brudt sit Hoved mere med Berettigelsen af dette Statskup, end de Medlevende synes at have gjort. Rigtignok skal Luther — efter et Udsagn i en noget senere Krønike — straks ved den første Meddelelse

nævnes imidlertid ogsaa — Ture Jenssön! Det ses let, at enten indeholder Brevet et Falsum, eller ogsaa er det urigtigt, naar det fra svensk Side berettes, at Hr. Ture Jenssöns Krop fandtes hovedløs paa Konghelle Gade efter Kampen ved Lödese. Sagen er af Vigtighed m. H. t. den „ved Evangeliet blødgjorte“ Konges Færd paa denne Tid. Begivenheden omtales først i Peder Swart's Krønike (Klemmings Udg. S. 166 ff.), dog som et Rygte (man siger, og lign.), derpaa efter P. Swart af Erik G. Tegel (I. 301), dog saaledes, at alle Tvivl ere udeladte, og at Drabet er henført til Dagen efter Kongens Samtale med Hr. Ture, medens P. Swart har „nogle Dage efter“. Af de svenske Registranter synes det imidlertid med Bestemtbed at fremgaa, at Gustav Vasa endnu c. 21. Maj var uvidende om Ture Jenssöns Død (VIII, 85 og flere Steder); denne nævnes med Sikkerhed først c. 16. Juli; 22. skænker Kong G. derpaa Enken Fred og Venskab. Chr. II synes saaledes at maatte befries for denne Skurkestreg som for saa mange andre. Saaledes har Forf.'s Ironiseren over, at jeg lader Chr. II gøre et „rask“ Tilbagetog til Oslo, dog ført til en ret interessant Opdagelse. Svenske Historikeres Opmærksomhed henledes paa Sagen, om Ture Jenssöns Segl findes under Brevet af 3. Marts, om man ad andre Veje kan efterspore Tiden for hans Død, og lignende. Hans Brask's Navn findes nemlig ogsaa opført i Brevet af 3. Marts, uagtet han ikke da var i Norge; der er dog Forskel paa i et saadant til Dalarne stilet Brev om Frafald fra Kong Gustav at beraabe sig paa en endnu levende Mand, og at opføre en død Mand som levende.

om Biskoppernes Fængsling endogsaa fra Prædikestolen have udtalt sin Misbilligelse af dette Skridt; men Forf. mener, at denne Beretnings Paalidelighed svækkes ved Luthers eget Brev af 2. Decbr. 1536, der indeholder en udtrykkelig Billigelse. Men i Mellemtiden havde Kong Christian selv i et Brev af 7. Nov. meddelt Kurfyrsten af Sachsen, at Rigsdagen i København havde givet sit Samtykke til Biskoppernes Afsættelse, og at han vil lade udgaa et Skrift til Forsvar for sin Handlemaade mod Biskopperne. Brevet af 7. Nov. eller en lignende Skildring maa det vel være, Luther sigter til i sit Svar af 2. Dec.: „Ich habe E. K. M. Schrift fast gern vernommen, und mir wohl gefallen, dass E. K. M. die Bischöffe (so doch nicht können aufhören Gottes Wort zu verfolgen und weltliche Regiment zu verwirren) ¹⁾ ausgerottet haben, wil auch solches, wo ich kan, zum Besten helfen deuten und verantworten.“ Jeg ser dog ikke andet, end at Luther nok nu, efter at have faaet nærmere Underretning, har udtalt en Billigelse af Biskoppernes Afsættelse, men ingenlunde af Maaden, hvorpaa det hele foretoges, og at han meget godt ved den første Efterretning om Biskoppernes Fængsling og hvad dermed staar i Forbindelse kan have udtrykt sin Misbilligelse af hele Fremgangsmaaden. At denne Begivenhed har vakt stor Forbavselse, selv hos Kongens Venner, fremgaar da ogsaa allerbedst deraf, at Kongen selv anser det for fornødent at lade udgaa et Skrift derom til sit Forsvar, og ligeledes kan jeg heller ikke se andet, end at der i Landgrev Filips Svar paa Kongens Skildring af Rigsraadernes og Biskoppernes Færd: at Kongen har foretaget dette Skridt „etwas zu früh“, indeholdes en Misbilligelse; men, følger Landgreven til, naar det en Gang er kommet dertil, at de ere blevne fangne, saa fordrer Kongens Tarv, at de holdes i god Forvaring. — Og nu Hertug Albrecht af Preussen, der som

¹⁾ Jfr. Kongens Brev af 13. Aug. til Landgrev Filip: Diweil wir dann nach Einnehmung der Stadt Copenhagen gemelte Reichs Rätthe und Bischöffe abermals in etlichen geschwinden Praktiken vermerkt und befunden haben, dass bei solchen Leuten kein Aufhören sein wollte — ja, saa lod han dem fængsle. Er det lignende Ord i Brevet til Sachsen, hvortil Luther sigter?

Kongens Svoger indtog en saa ejendommelig Stilling til ham, ja, da han endelig havde set det affattede Skrift, fraraadede han indtrængende Kongen at lade det udgaa i den foreliggende Form, det kunde kun skade Kongen, da det indeholdt løst og fast, uden Bevis. „Skriftet“ udkom heller ikke; det er først Dr. H. Rørdam, som for omtrent tyve Aar siden har offentliggjort det¹⁾.

Det synes mig saaledes klart nok, at Kong Christians Venner i alt Fald have været meget betænkelige ved, at Kongen havde handlet „zu früh“. Jeg har ytret, at den hensynsløse Adfærd, man havde vist ved Statskupet i Aug. 1536, overalt fremkaldte den største Forbavselse. Forf. ønsker i Anledning heraf at vide, hvorledes jeg da har tænkt mig den Reform af den danske Statsret, som var bleven en Nødvendighed, gennemført hensynsfuldt. Det er et lidt ejendommeligt Forlangende, at jeg saaledes efter halvfjerde Aarhundreders Forløb skal udnævne mig selv til en Slags Førsteminister for Kong Christian III. Som Situationen var, ser jeg dog ikke andet, end at man havde kunnet overholde mere lovlige Former. Den gamle Statsordens og Katolicismens fasteste Støtter blandt de verdslige Rigsraader vare endnu i Fangenskab (de saakaldte meklenborgske Fanger). At Kongen ikke straks vilde genoptage disse Mænd, der havde ført Vaaben imod ham, i Rigsraadet, finder jeg ganske naturligt. At overvinde de tilbageblevne gamle Rigsraaders Modstand ved at optage i Raadet et større Antal af de Mænd, der havde staaet paa Kongens Side, var aldeles ikke utænkeligt. Kongen kunde upaatvivlelig i Kraft af sin Ret til selv at udnævne Rigsraader have skaffet sig et lovligt Flertal i Raadet, stort nok til at overvinde baade Biskoppernes og de gamle verdslige Rigsraaders Modstand. Man havde da ikke behøvet at samle et Møde og der ved Trusler tvinge Raadet til at finde sig i Forandringerne. Nogen øje-

¹⁾ Jfr. de af mig i Hist. Tidsskr. 4. R. VI, 260 ff. meddelte Uddrag af Hertug Albrechts Betænkning fra Beg. af 1537. — Rørdam, Hist. Kildeskr. I, 137; Schumacher, Gelehrter Männer Briefe II, 260. — Reg. Dipl. hist. Dan. 2. R. Nr. 14895; (Norsk) Hist. Tidsskr. III, 476.

blikkelig Fare var der ikke paa Færde, og naar Kongen taler om nye „Praktiker“, som Rigsraaderne og Biskopperne skulde have gjort sig skyldige i efter Københavns Overgivelse, saa er han bleven os Svar skyldig paa, hvori disse da bestod. Havde der været noget saadant paa Færde, var det nok kommet frem i „Klageskriftet“, men heri omtales det slet ikke; thi de Ytringer, der findes om Joachim Rønnov, ere i Virkeligheden saa vage og ubestemte, at de intet bevise¹⁾. Man forstaar saa godt Hertug Albrechts Klage over Mangel paa Bevis og Landgrev Filips „zu früh“. Jeg sætter større Pris paa de lovlige Formers Overholdelse, Prof. Schäfer ser mere paa det vundne Resultat. Mulig er Prof. S. i dette Tilfælde mere Nutidsmenneske end jeg.

Jeg har i min Afhandling om Utenhof²⁾ henledet Opmærksomheden paa Reimar Kocks (og tildels Huitfeldts) Fortælling om den store Indflydelse, Jørgen Kock paa denne Tid skal have haft paa Kong Christian, ja, at Kongen ved hans Meddelelser skal have fattet Planen om Biskoppernes Fængsling. En saadan Indflydelse fra Jørgen Kocks Side paa Kongen umiddelbart i Dagene efter Københavns Fald anser Forf. (S. 332) for „fuldstændig utænkelig“. Heises i den Retning opstillede Kombinationer, fortsætter han, holder jeg for „durchaus hinfällig“. — Det var jo „eine grausame Salbe“; jeg fortsætter dog ikke med Jacob von Tyboe: Die ganze Armee auf ein Mahl ruinirt! Da jeg nemlig selv (S. 246) har omtalt Reimar Kocks Ytring om, at Biskopperne næppe vare blevne fængslede og afsatte, hvis Rigsraadet havde tilladt, at Jørgen Kock atter vendte tilbage til Mahnø, som overdreven, og da Forf. selv ytrer, at det i og for sig ikke er utroligt, at Jørgen Kock, som Kongen førte med sig til Hertugdømmerne, har givet denne Materiale i Hænde mod Rigsraaderne, — ja, saa synes Uenigheden at indskrænke sig til, om Jørgen Kock i Mellemtiden mellem Københavns Overgivelse (29. Juli) og Natten til d. 12. August kan have haft Samtaler med Kongen, og det anser jeg

¹⁾ Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 181. Jfr. Brevet af 13. Aug., ovenfor S. 261. .

²⁾ Hist. Tidsskr. 4. R. VI, 243 ff.

aldeles ikke for utroligt. Jørgen Kock fulgte en bestemt Politik midt i sine vekslende Tilskikkelser: at hæve Borgerstanden, ikke mindst sig selv, til en indflydelsesrig Stilling. For at naa dette Maal benytter han sig med stor Snildhed af de vekslende Tildragelser og Personligheder, først Christian II, saa Frederik I og Lutherdommen, i Kamp mod Hierarkiet; en luthersk Konge er ham en Nødvendighed til at naa Maalet; derfor fra 1533 det fuldstændige Brud, ikke blot med de gejstlige Stormænd, men ogsaa med det overvejende katolsksindede verdslige Rigsraad, og med det samme Tilnærmelsen til Hertug Christian (III); han kæmper 1533 for at faa denne paa Tronen; først da dette mislykkes, tildels ved Hertugens egen Vægning, rejser han atter Christian II's Fane og søger sin Støtte i Wullenwever og Grev Christoffer; men da denne sidste nærmer sig Aristokratiet (Anders Bille, den sjællandsk-skaanske Adel osv.) søger han tillige med Wullenwener at rejse en demokratisk Folkebevægelse i Borgerstandens Interesse mod Aristokratiet, som tilmed havde vist sig upaalideligt. Derpaa Rigsraadernes Fængsling, hele „Adelsjagten“, især paa Sjælland, og de heftige, fra Malmø udgaaende Fejdeskrifter mod Rigsraaderne, „die Reichsverräther“. Forbitrelsen over Biskoppernes og Adelen's Holdning var i Forening med Lutherdommen Bindeleddet mellem Jørgen Kock og Christian III. Allerede i Slutningen af Marts 1536 havde Jørgen Kock haft en Sammenkomst med Christian III paa Kalundborg. Ganske vist førte dette endnu ikke til en Udsoning, og Jørgen Kock opholdt sig, efter at Malmø under hans Fraværelse havde overgivet sig i Begyndelsen af April, i det belejrede København; men at den snilde Mand efter Københavns Overgivelse har staaet i Forbindelse med Christian III og søgt at virke paa denne til Gunst for sig og til Skade for Adelen, der vilde ham til Livs, det synes mig slet ikke utænkeligt. Sikkert er det, at Kongen kort efter tog ham med sig til Haderslev, og at Malmøboernes og Jørgen Kocks Fremstillinger af Begivenhederne i 1533 og følgende Tider skinne meget stærkt frem i Klageskriftet mod Biskopperne og i senere Statsskrifter¹⁾. Christian III tog ogsaa

¹⁾ Jfr. den af mig i Hist. Tidsskr. 4. R. IV meddelte Beretning.

Jørgen Kock i sin Beskyttelse; i det mindste i Begyndelsen af 1537 finder man ham atter i Malmø, og det var Kongens Forbøn, der i Oktober 1539 medførte Udsoningen mellem J. Kock og Adelen, hvorpaa han atter blev Borgmester i Malmø. Hans Indflydelse er sikker nok; deraf følger selvfølgelig ikke, at han er den egentlige Ophavsmand til Biskoppernes Fængsling og til hele Statskupet¹⁾. Formodentlig var der mange Ophavs-mænd dertil; Prof. Daae har henledet Opmærksomheden paa Melchior Rantzau — og dette, siger Prof. Schäfer, lader sig ikke modsige —, jeg ogsaa paa Utenhof; at Tanken kom fra tysk Side, derom synes alle at være enige, ogsaa Prof. Schäfer (S. 332).

Ja, „den tyske Indflydelse“! — „I den ellers saa dygtige nyere danske Historieforskning“, fortsætter Forf., „er det mangen Gang ligefrem „spaszhaft“, hvorledes man straks aner Uraad, saa snart blot en Tysker viser sig“²⁾. I den oven-nævnte Afhandling om Utenhof havde jeg nemlig paavist, hvor stærk en tysk Indflydelse der gjorde sig gældende 1536 og de følgende Aar, hvilken stærk Spænding der var mellem Dansk og Tysk, at en Del tyske Adelsmænd fik Forleninger her i Landet, og tillige søgt at paavise, hvorledes denne tyske Indflydelse fandt en Modvægt i den kraftige danske Adel, hvorved det hindredes, at denne tyske Indgriben fik varige Følger. Prof. Schäfer klager i den Anledning (S. 367) over mine „überstark

1) Jfr. ogsaa min Artikkel om J. Kock i Biografisk Lexikon, hidtil desværre den eneste samlede Skildring af ham.

2) Omtr. samme Ytring findes i en Anm. af Vaupells „Syvaars-krigens Hist.“ i Lit. Centralblatt 1894, Sp. 1840 i Anledning af Grev Gynther af Schwartzburg. Her er jeg nærmest enig med den anonyme, men let genkendelige Anmelder. Jeg tror nemlig, at man i de populære Fremstillinger gør Grev G. Uret. Forholdet blev i Virkeligheden ikke meget bedre under Daniel Rantzaus første Krigsforetagender, hvorfor man ogsaa vilde have afsat ham; det hindredes ved Slaget ved Svarteraa. Jfr. nærmere Hist. Tidsskr. 5. R. V, 321 ff. Dette interessante Træk omtales hverken af Vaupell eller af Daniel Rantzaus nyeste Biograf (Axel Larsen, Dansk-norske Heltehistorier, 1536—1648. Kbh. 1893).

national gefärbten Anschauungen* og mener, at der overhovedet ingen Fare var for den danske Nationalitet. Lad ogsaa være, at flere af de anførte Forleninger vare af mindre Betydning, at Forholdet for et Par af de større Len, Ribe og Hald, grundede sig paa større Pengelaan, hvormed Rantzauerne havde forstrakt Kongen, at af egentlige Len, saaledes som Forf. ytrer, i det højeste kun 20 paa én Gang vare i tyske Hænder, saa forekommer dette mig dog ikke at være saa helt ubetydeligt, og jeg forbavsnes over, at Prof. Schäfer med sin stærkt udprægede Nationalfølelse, som jeg for hans Vedkommende finder ganske naturlig, ikke selv har en Følelse heraf.

Tilstrømningen af fremmede Elementer har sjældent skadet nationale Aristokratier, ytrer Forf. Det er der heller ingen, der har paastaet, og naar Forf. endvidere bemærker, at kun den, der lever i den Indbildning, at et Folk udelukkende kan suge Kraft af sin egen Nationalitet, slet og ret kan beklage, at en tysk Kulturstrømning paa Reformationstiden gjorde sig gældende i Danmark — ja, saa rammer denne Bemærkning i alt Fald ikke Anmelderen. Ingen skal mere end jeg beklage, at de stærke Rivninger i dette Aarhundredes Midte for en Tid have fjærnet os fra vort nærmeste Kulturland; men det maa være Folket selv, der søger den fremmede Kultur og paa en selvstændig Maade frivillig optager det deraf, som passer sig for det. Det maa ske paa en naturlig Maade og ikke fremmes ved en mere eller mindre kunstig og unaturlig Blanding af Nationaliteterne.

En Blanding af Nationaliteterne udtalte Utenhof sig for, ikke i den Forstand, at han vilde planmæssig fortrænge dansk Nationalitet, dansk Sæd og Skik, men i rent dynastisk Øjemed. Det er et Led i denne dygtige, fremragende Statsmands uafbrudte tyveaarige Kamp for at sikre det gottorpske Dynasti Besiddelsen baade af Hertugdømmerne og af Danmark og Norge. Det fremtræder i en Betænkning, afgivet 1538 angaaende Forholdsregler for at sikre Prins Frederik (d. 2den) Tronen i Tilfælde af Kongens Død. Uddrag af denne Betænkning efter Rigsarkivets Afskrifter fra Königsberg meddelte Anm. i sin Tid i ovennævnte Afhandling; men samtidig med

Trykningen af sit Værk har Prof. Schäfer i en Afhandling meddelt den i en bedre Form efter et Dokument i Marburg Arkiv. Om min Gengivelse af Indholdet bemærker Forf.¹⁾, at den ikke kan betegnes som ukorrekt, men at Betænkningen i sin Helhed gør et andet Indtryk end mit Referat. Mit Referat grundede sig oprindeligt paa en Gengivelse af Indholdet i Allens Samlinger paa det store kgl. Bibliotek, hvilken jeg senere sammenlignede med den forøvrigt højst uheldige Afskrift fra Königsberg. Det er muligt, at derved Allens Opfattelse har kastet et Skær over det hele, og at jeg, hvis jeg nu skulde have behandlet Spørgsmaalet, med hele Dokumentet liggende for mig i en let overskuelig Form og paa en Tid, da Forholdet til Tysk ikke staar fuldt saa skarpt som i 1877, vilde have afdæmpet Formen noget, men videre gaar min Indrømmelse heller ikke. Det staar nemlig fast, at Utenhof for at sikre Prinsens Hylding baade i Hertugdømmerne og i Kongeriget foreslaar at indskyde flere tyske Elementer i Riget, at fremme Nationernes Blanding ved Ægteskabsforbindelser og, indtil en Deling af Hertugdømmerne havde fundet Sted, men ogsaa kun saalænge, at tilfredsstille de danske med et Par smaa ubefæstede Forleninger i Slesvig, for at de ikke skulde beklage sig over, at man gav Holstenere og (andre) Tyskere alle danske Fæstninger og de fleste Forleninger i Hænde (Art. 3). Vel mener Forf., at Art. 3 staar i Modstrid med Art. 11, der omhandler Forholdsreglerne, efter at Hyldingerne have fundet Sted; da skulde Kongen allerede i sin Livstid bestræbe sig for, at Rigets Fæstninger ikke kom i en enkelt Nations Haand, men fordeltes mellem Danske, Holstenere og Udlændinge. Fordringerne ere altsaa ikke saa strænge efter som før Hyldingen; nu komme Danske ogsaa med. Hele Betænkningen ender, i Königsbergerafskriften, men ikke i Marburgerredaktionen, med en fornyet Opfordring til Nationernes Blanding ved Ægteskabsforbindelser, hvortil man især skulde søge at bevæge de danske.

¹⁾ Zeitschrift d. Gesellsch. für Schleswig-Holstein-Lauenburg. Gesch. XXII, 477 ff.

Det er om denne Plan, jeg har brugt det Udtryk, at Riget skulde fortyskes for at blive paalideligt for det gottorpske Dynasti. og jeg har paavist, at man var paa Veje med at iværksætte Planen. „Men“, fortsætter Prof. Schäfer (S. 367), „frem for alt maa fremhæves, hvad som oftest (meist) fuldstændig er blevet overset, at den tyske Indflydelse kun har været faa Aar (nemlig til Begyndelsen af Fyrretyverne).“ Denne Anke kan da i alt Fald ikke gælde mig, thi ligesom jeg er den, der først har rejst hele Spørgsmaalet, og alle senere, Erslev, Sars, Prof. Schäfer selv o. s. v., i denne Sag mere eller mindre staa paa mine Skuldre, saaledes har jeg ogsaa først — saa vidt mig bekendt — fremhævet Omslagene, der indtraadte omtr. samtidig med Frederik II's Hylding, og netop fremhævet Kong Christian III's personlige Fortjenester heraf.

Men tillige har jeg tilskrevet den danske Adel Æren for at have reddet Rigets Nationalitet. Vel mener Prof. S., at her „intet var at redde“. Alle Forfattere, baade danske, norske og tyske — ogsaa Prof. S. selv —, ere dog nu enige om, at Tabet af Norges Selvstændighed paa Reformationstiden især skyldtes Manglen af en kraftig norsk Adel, der kunde sætte en Stopper for den indtrængende danske Adel. Jeg ser ikke, hvorledes en lignende Situation skulde været undgaaet for Danmark, hvis der ikke havde været en kraftig Adel, som man ikke kunde trænge til Side. Vel var der maaske ved Reformationen vakt en større Livskraft i det danske Folk i det hele end i det norske; men jeg tvivler stærkt paa, at Borgerstanden, hvis politiske Betydning netop snarere var bleven formindsket end fremmet ved de mislykkede Forsøg under Grevefejden, i Forening med den i politisk Henseende helt afmægtige protestantiske Gejstlighed skulde have kunnet hindre, at Danmark var blevet et Lydland under Holsten og dettes Adel paa lignende Maade som Norge under Danmark og den danske Adel. Og herigennem var der en ikke ringe Fare for en successiv Fortyskning.

Nej, den Fortjeneste skal man ikke kunne fratage den daværende danske Adel, at den ved selve sin Tilværelse, ved sin i mange Henseender ubestridelige Dygtighed og ved sit

danske Sindelag, der især i de følgende Tider ofte viser sig paa en smuk Maade, har hindret, at noget sligt kunde ske. Men naar Prof. Schäfer ikke vil indrømme dette, saa ligger det maaske ogsaa i, at han har forbavsende ringe Tanker om denne Adel. Hans Dom kulminerer i Udtryk som: krigersk Kraft var hos denne Adel bleven en sjælden Vare (S. 275). Han berømmer Fru Anna Meinstrup for hendes dristige Mod, „hvoraf der fandtes saa lidt hos hendes Stands mandlige Repræsentanter“ (S. 276)¹⁾. Opdragelsens Maal, hedder det et andet Sted (S. 398), var i første Linie endnu ridderlig Tjeneste, omend den danske Adel paa den Tid i det mindste ikke har søgt Slagmarkerne. — Krigersk Dygtighed kan den Tids Adel ikke frakendes; vel fostrede den intet Feltherretalent som Johan Rantzau, og den tumlede sig ikke, som maaske den holstenske Adel, paa tyske Slagmarker, men der havde den heller intet at gøre. Alle eller i alt Fald de fleste af de Mænd, der deltog i Grevefejden, vare opfostrede i Krigens Skole under de langvarige Unionskampe fra 1497—1523. Anders, Klaus og Hans Bille, Tyge Krabbe, Otto Krumpen, Ulfstanderne, Mogens Gyldenstjerne o. m. a., alle kunde de se tilbage paa en ikke ringe Kriegerfortid, hvorved de havde indlagt sig Ære, for ikke at tale om de tidligere afdøde berømte Krigere, Mænd som Otto Rud, Henrik Krummedige, Jens Ulfstand, Søren Norby, eller Mænd som Mikkil Blik og Otto Stigsøn (Ulfeld). Tapre Krigere havde Danmark ingen Mangel paa i Unionstiden. Det er ikke blot ved fremmede Lejesvendenes Hjælp, at Sverig flere

¹⁾ Om Fru Anna Meinstrup og hendes Mord henvises til Fam. Rosenkrantz Hist. II, 84 ff., 212 ff., 221 ff., hvor jeg har søgt kritisk at godtgøre, hvad man véd om denne Begivenhed og dens nærmere Omstændigheder. Naar Prof. Schäfer S. 276 af Huitfeldt S. 1439 tror at kunne slutte, at der den 20. Jan. var en af Grev Christoffer hidkaldt Adelsforsamling til Stede i Ringsted, saa er dette maaske tvivlsomt; men denne Dag faldt sammen med Sjællands Landstings „Søgneting“ (svarende til det jydsk „Snapsting“), hvor i Reglen mange Adelsmænd vare til Stede. — Forholdet med de forskellige Adelsmøder, Greven efter Huitfeldt og andre Kilder paa denne Tid skal have holdt (Okt., Dec., Jan.), er mig endnu ikke ganske klart.

Gange vindes. Naar da mange Adelsmænd vise en vaklende Adfærd i Grevefejden, saa er Grunden ikke at søge i Mangel paa Mod eller krigersk Dygtighed. For Forf.'s Øjne synes blandt den Tids Adelsmænd næsten kun Mogens Gjø, Erik Banner og Peder Skram at finde Naade.

Den stærke Selvraadighed hos den daværende Adel, dens stærkt udprægede Selvfølelse, dens Begærlighed efter Gods og lignende uheldige Egenskaber fremhæves stærkt og ikke helt med Urette af Forf.; men han synes derved at have tabt Blikket for den Livskraft, der bor i den og ogsaa ytrer sig herigennem, og som netop gjorde den skikket til, efter at den ved Grevefejdens Storme havde maattet bøje sig for en stærkere Statsmagt, i den følgende Tid at indtage den Stilling, som den gjorde. Glemmes maa det heller ikke, at om end Christian III havde sine dygtige og handlekraftige Holstenere at takke for meget, saa havde dog ogsaa den jyske Adel, Mænd som Mogens Gjø og andre, bidraget sit til hans Sejr, saa at han ikke kom til at staa som en slet og ret Erobrer, der kunde gøre ved det undertvungne Land, hvad han vilde.

Er der saaledes end forskellige Punkter, hvor Anm. ikke kan slutte sig til Prof. Schäfers Anskuelse, saa kan jeg dog ikke slutte denne Anmeldelse uden atter at fremhæve det overordentlig dygtige og selvstændige Arbejde, der her foreligger. Skulde jeg fremhæve Partier, hvor dette særlig fremtræder, vilde jeg især nævne den overordentlig interessante og indgaaende Skildring af Frederik I's Regering og Styrelsen af Landet under denne. Der er heri nedlagt et meget betydeligt Arbejde til Oplysning af Landets indre Historie¹⁾. Noget

¹⁾ I Skildringen af Reformationen er der dog nogle Urigtigheder hos Forf. — S. 132 lader han Frederik I allerede samtidig med sin Kroning d. 7. Aug. 1524 udstede et Slags Tolerance-Edikt for Hertugdømmerne. Da Fred. I i sin danske Haandfæstning af 1523 havde forpligtet sig til at forfølge Lutherdommen, og da det danske Rigsraad og den danske Adel netop 1524 udstede en Erklæring om at ville forsvare den katolske Kirke, tager denne Dobbeltthed i Fred. I's Politik sig højst ejendommelig ud. Forf. har imidlertid overset, at Dr. H. F. Rørdam i sit

lignende gælder ogsaa om Skildringen af de indre Forhold under Christian III. Ogsaa til de ydre Forholds Udvikling under denne Konge er der samlet en Del nyt Stof. Dog staar dette Parti i dramatisk Kraft og Interesse tilbage for de tidligere. Hertil have vistnok to Aarsager bidraget, dels og væsentligst, at de store Begivenheder under Grevefejden af sig selv maa fængsle Interessen paa en helt anden Maade end Smaabegivenhederne i den følgende Tid, dels ogsaa, at Christian III's Historie endnu ikke er bleven arkivalt gennemløjet som de tidligere Tiders. Den venter i den Henseende endnu paa sin Historiker.

Hvad angaar Christian II's Fængselsliv, synes Forf. ikke at have kendt Rigsarkivar A. D. Jørgensens bekendte Meddelelser herom i Danske Magazin. M. H. t. mine Anskuelser om denne Sag maa jeg henvise til mine Ytringer herom i Biografierne af Christian II i Biografisk Lexikon og især i Salmonsens Konversationslexikon. Jeg maa advare mod at skildre Forholdet for lyst, hvortil der nu synes at være en Tendens. Prof. Schäfer staar i denne Sag i alt væsentligt endnu paa Behrmanns Standpunkt; han synes saaledes at antage (S. 472), at Christian II nød Indtægterne af Kalundborg Len og havde Styrelsen deraf. Af Registrarterne, som nu ere udgivne, og af hele vort Kendskab til Lensvæsenet fremgaar det imidlertid

Skrift: Bemærkninger om den hist. Kritik, Kbhvn. 1873 S. 7 ff. (Vidensk. Selsk. Skr. 5. R. IV, 393 ff.) tydelig og klart har bevist, at hele dette „Mandat“ af 7. Aug. ved Udskrivningens Udskrivning og Misforstaaelsers Misforstaaelser grunder sig paa en ganske almindelig Bemærkning i Hermann Bonns Krønike (Magdeb. 1539) om, at Fred. I ikke blot i Holsten, men ogsaa i Danmark lod det rene Evangelium prædike, hvilket i høj Grad mishagede Biskopperne. Uheldigvis findes denne almindelige Bemærkning i et Stykke, der begynder med at omtale Begivenheder fra 1524; deraf Misforstaaelsen. — S. 152 anføres urigtigt, at Knud Gyldenstjerne ved sin Udnævnelse til Biskop i Fyn maatte love ikke at hindre Ordets frie Forkyndelse; han maatte kun forpligtige sig til at give Kongen den Pengesum, der ellers gik til Rom for Konfirmationen (jfr. Hist. Tidsskr. 4. R. III, 276). — Melchior Rantzau (S. 219) var ikke Broder til Joh. Rantzau (Danske Mag. 4. R. III, 2; 18).

tydeligt nok, at Christian II var og blev Fange, om end til sine Tider under læmpeligere Vilkaar; og han døde indesluttet; thi næppe var Efterretningen om Christian III's Død kommen til Kalundborg, før Lensmanden paa egen Haand forbød ham at forlade sine Værelser, hvilket derpaa godkendtes af Regeringen; 9 Dage derefter døde han¹⁾.

Jeg slutter denne Anmeldelse med Ønsket om, at Fortsættelsen af Forfatterens betydningsfulde Værk snart maa følge; thi siden det nu en Gang paa Grund af mange forskellige Forhold ikke er faldet i danske Historikers Lod saaledes som i svenskes og hollandskes, selv at skrive deres Lands Historie i Heerens og Ukerts Samling, er Prof. Schäfer paa Grund af sin Dygtighed som Historieforsker, sit store og indtrængende Kendskab til dansk Historie og Sprog, den, i hvis Haand man helst maa se Arbejdet.

Viborg, Juni 1895.

A. Heise.

K. C. Rockstroh: Et dansk Korps' Historie 1701—1709. I Italien 1701—3, i Ungarn 1704—9. Efter utrykte Kilder udarbejdet med Understøttelse af den Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse. Kjøbenhavn (Gyldendalske Boghandel) 1895. (216 SS.)

Der er efterhaanden opstaaet en hel lille Litteratur om danske Tropper i fremmed Sold. J. H. F. Jahn har skrevet sine „krigshistoriske Udkast“ om Korpsen i engelsk Tjeneste

¹⁾ Kancelliets Brevbøger 1556—60, ved Bricka, S. 241 ff. — Behrmann (Fængselshist. S. 89) har kendt denne Ordre af 15. Jan. 59, men i sin Begejstring over Christian II's milde Behandling overser han helt dens virkelige Betydning. B. tror, at Overenskomsten af 1546 (S. 69) uforandret udførtes 1549; men de faktiske Forhold vise, at dette aldeles ikke blev Tilfældet. Chr. II havde ikke mere med Styrelsen eller Indtægterne af Kalundborg og Samsø at gøre end med hvilket som helst andet Len i Danmark; han var Lensmandens Fange, ikke hans Herre; ikke en eneste af Artiklerne i Forliget af 1546 synes at være traadt i Kraft.